

social-economic politics of Ukrainian Central Rada and afterwards Directory URP, Hetmanat of P. Skoropads'kogo led to the loss of their support among the local inhabitants. First of all an agrarian question which was especially important in Volyn remained unsolved. It was connected with the shortage of lands of predominant majority of villagers. At the same time Bolsheviks were spreading radical slogans which helped assisted forming more communist moods among considerable part of local population.

Foreign-political failures were added to internal ones. Till summer in 1919 a greater part of Western Volyn lands were under the control Polish army. Poland began forming organs of temporary administration. The attitude of predominant majority of Volyn lands inhabitants to Polish administration was mostly negative. So, about 70 % of Ukrainians who lived there considered it as occupied and temporary being. Separate districts, that were occupied by Polish troops, began to organize the Resistance.

The forming of Polish state machinery on places was without according to the national structure of local population. It didn't assist a positive attitude of Volynians to the Polish structures of authority. Soon after it became a reason of critical tension in mutual relations between Polish and Ukrainian people during all interwar period.

Key words: Ukrainian Revolution, Volhynia, authorities, Soviet-Ukrainian War, Polish-Ukrainian War, occupation.

УДК94(100)-058.232.6 «1917»

Є.М. Кирилюк

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Ю. Г. Пасічна

кандидат історичних наук, фахівець I категорії відділу аспірантури Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ СЕЛЯНСТВА ПОСТІМПЕРСЬКОЇ РОСІЇ (БЕРЕЗЕНЬ–ЖОВТЕНЬ 1917 Р.)

Статтю присвячено висвітленню суспільно-політичної активності постімперського селянства в березні – жовтні 1917 р. Досліджено особливості селянської революції в Росії в березні – жовтні 1917 р. Проаналізовано революційні події 1917 р. як чергову хвилю селянської революції.

Ключові слова: аграрна політика, Тимчасовий уряд, селянська революція.

Постановка проблеми. Загострення аграрного питання навесні – восени 1917 р. стало наслідком багаторічної непродуманої аграрної політики царської влади. Прихід до влади Тимчасового уряду суттєво ситуацію не покращив. Селяни сприйняли революцію як кінець старим земельним порядкам і були впевнені, що Тимчасовий уряд найближчим часом розпочне розв'язання аграрного питання. Однак його нерозв'язаність стала причиною селянських виступів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, співзвучні з обраною нами для вивчення

темою, стали предметом дослідження науковців. Зокрема, до аналізу суспільно-політичної активності селянства навесні – восени 1917 р. зверталися П. Першин [18], Н. Рогожнікова [26], Н. Роголіна [15], З. Лозинський [31], І. Церетелі [5] та інші. Проте не всі питання цієї активності висвітлені повно.

Мета. Автор статті ставить за мету вивчити суспільно-політичну активність постімперського селянства в березні – жовтні 1917 р. Об'єкт вивчення – селянський рух у 1917 р. Предмет – суспільно-політична активність селянства як реакція на аграрну політику Тимчасового уряду.

Виклад основного матеріалу. Перші законопроекти Тимчасового уряду були спрямовані на розв'язання політичних проблем країни [4]. Селяни були впевнені в тому, що революція надала їм «права» на захоплення поміщицьких маєтків, зробивши їх господарями над нажитим селянською працею поміщицьким майном, а Тимчасовий уряд визнає ці «права» і допоможе їм у боротьбі з поміщиками. Однак «перспективи еволюційного розвитку вже не існувало» [2, 65].

Навесні 1917 р. селяни опинилися в скрутному економічному становищі [3, 23], зумовленому такими причинами: висока орендна плата на землю, низькі ціни на робочі руки за гострого малоземелля, низькі доходи від сільського господарства [4, 32]. Гостроту аграрного питання розуміли і в уряді. Про це неодноразово інформував І. Церетелі [5, 117]. Селяни, які становили 10,5 млн господарств, мали у своєму розпорядженні 75 млн дес. землі. У середньому по 7 дес. на одне господарство. Водночас 20 тис. поміщиків володіло 70 млн дес. [6, 27]. За підрахунками, на одного власника припадало 2 333 дес. Частина поміщицьких земель – більше ніж 41 млн дес. – належала 6 085 власникам, у 700 земельних власників було у власності 21 млн дес. Щодо оренди, то на початок 1917 р. у 38 губерніях селяни орендували в поміщиків тільки орних земель майже 13 млн дес. (це беручи до уваги той факт, що внаслідок війни посіви селян зменшилися). Якщо провести елементарні математичні підрахунки, то виявимо, що в розпорядженні одного поміщицького господарства перебувало майже у 2,5 раза більше дес. землі, ніж у селянському.

До вище зазначених причин селянських виступів навесні 1917 р. О. Герасименко [7] додає й такі: 1) об'єктивні процеси утвердження ринкових відносин у сільському господарстві, до яких селяни не були готовими; 2) збереження залишків поміщицького гніту, а особливо відробітки, які були для селян досить дошкульними, зокрема, за землю, орендовану селянами в поміщиків; 3) виконання на користь поміщиків і держави численних натуральних та грошових повинностей; 4) неврожайні роки, які повторювалися в Росії з періодичністю в 3–4 роки.

На підставі узагальнення даних історіографічних та історичних джерел [8, 139; 9, 28–29; 10, 110; 11, 14], до причин селянських виступів навесні 1917 р. вважаємо за доцільне додати такі: 1) відсутність робочих рук на селі (до березня 1917 р. в армію мобілізовано 13 500 тис. осіб, зокрема 12 861,4 тис. із сільської місцевості; із 50 губерній Європейської Росії мобілізовано 47,4 % чоловічого населення); 2) для потреб армії до весни 1917 р. реквізовано в селян близько 2,6 млн коней; 3) різке зменшення постачання села сільськогосподарським інвентарем та машинами,

а особливо простими знаряддями праці, необхідними для праці селян – серпів і кіс. Один із лідерів соціалістично-революціонерів С. Маслов головною проблемою селян, а також причиною їхніх виступів назвав малоземелля селян. Він писав: «Земельна потреба існує по всій країні» [12, 2].

Перші виступи селян розпочалися на початку березня 1917 р. й охопили майже всю територію Європейської Росії, але рух повсталих селян не був організованим [13, 13]. До влади в березні 1917 р. надходять перші скарги землевласників на виступи селянства. Поміщики скаржаться на «самоуправство і безчинства» [14, 124], а також на порушення селянами «законних прав власників» [14, 124]. Селяни починають обеззброювати поміщиків, а найактивніші з них виганяють їх із маєтків.

Згідно з даними І. Мінца, уже 6 березня 1917 р. князь Г. Львов отримав телеграму від члена Державної думи О. Лодженського, який повідомляв, що в Зубцовському повіті Тверської губернії почалися розгрома селянами поміщицьких маєтків [15, 15; 16, 6]. 7 березня 1917 р. надійшло повідомлення про виступи селян проти поміщика Глінки в Лузькому повіті Петроградської губернії. 8 березня 1917 р. стало відомо про погроми селянами поміщицького маєтку Горяїнової й Рейтерн у Кірсановському повіті Тамбовської губернії. Того ж дня стало відомо про селянські виступи у Валдайському повіті Новгородської губернії [17, 844]. 9 березня 1917 р. поміщик Новгородської губернії В. Карпович повідомляв князю Г. Львову: «Вважаю за обов'язок довести до вашого відома, що в Заручевській волості Крестецького повіту Новгородської губернії почалися крадіжки і підпали маєтків, потрібні негайні заходи, щоб врятувати те, що залишилося» [17, 844]. Отже, є достатньо підстав говорити про те, що навесні 1917 р. розпочалася чергова хвиля селянської революції. Фактично через три дні після зречення Миколи II – 6 березня 1917 р. селянство заявило про себе як про активного суб'єкта революції.

Своїми першими виступами селяни сподівалися від держави дій з негайного розв'язання аграрного питання: збільшення заробітної платні, передання селянам в оренду частини орної землі та сінокосів на пільгових умовах, надання продовольства й насіння за низькими цінами тощо. Боротьба селян із поміщиками набиравала гострих форм там, де великі землевласники чинили опір і не хотіли йти на поступки селянам. У таких випадках селяни починали громити поміщицькі маєтки. У березні 1917 р. зареєстровано 73 випадки «земельних правопорушень» [18, 175; 19].

Бездіяльність уряду посилювала незадоволення селянства і призводила до нових його виступів, до радикалізації настроїв [20, 315; 21]. Територіально селянські бунти охопили Сибірську, Орловську, Рязанську, Воронежську, Саратовську, Самарську, Пензенську та інші губернії [22; 23]. Якщо селяни бачили слабкий опір поміщиків, вони починали наступати ще з більшою силою та завзяттям [24; 25, 4]. За підрахунками Т. Треногової, у березні 1917 р. селянські виступи відбувалися в 34 із 481 повіту Європейської частини країни. За даними І. Мінца, 77 повітів Європейської Росії і 2 повіти азійської частини країни були охоплені селянськими виступами [17, 847]. Кількість таких виступів до кінця березня 1917 р. зростала. Тимчасовий уряд мав усі статистичні відомості про селянські виступи.

Ці виступи у квітні 1917 р. мали свої особливості, порівняно з березнем 1917 р. Зокрема, протестні настрої стали радикальнішими. Селяни відмовилися виконувати посівні роботи, знищували засіяні поля поміщиків, руйнували їхні маєтки, псували реманент [26, 21], розривали орендні відносини, вимагали від поміщиків підвищити заробітну плату [26, 21].

9 квітня 1917 р. Сибірський губернський комісар Ф. Головінський повідомляв голові Державної думи М. Родзянку, що в губернії тривають селянські виступи проти поміщиків [17, 847]. 13 квітня 1917 р. із Данковського повіту Рязанської губернії скаржилися, що селянські комітети прогнали найманих сезонних робітників і змусили поміщиків віддати частину землі селянам в оренду за низькими цінами (5 крб. за посівну десятину), заборонили продавати хліб і вирубувати ліс, відібрали овес для посівних робіт, заплативши за нього за низькою ціною [27, 290]. Така ситуація була характерна для багатьох губерній революційної Росії.

Про радикальність настроїв селянства у квітні 1917 р. повідомляв І. Церетелі. Він зазначав, що їхньою головною вимогою було передання поміщицьких земель селянству [5, 448]. Підтвердженням цього є повідомлення про захоплення цих земель селянами. У Рязанській, Воронежській, Орловській, Тульській та інших губерніях на початку квітня 1917 р. селяни самовільно захопили приватні землі й розподілили їх між господарствами, які цього потребували. У Тверській губернії 14 квітня 1917 р. у маєтку Бухмейера «Мікуліно» селяни оголосили, що земля належить їм і зняли службовців із роботи [22, 291]. У Сибірському повіті Шумовська сільська громада спочатку змусила місцевих землевласників різко знизити орендну плату, а потім усунула управителя маєтком, призначила на його місце свого представника. У такий спосіб управління маєтком перейшло до рук сільської громади [28]. У Курмишському повіті Сибірської губернії в маєтку Гончарова «селяни вигнали керуючого, зняли з робіт працівників, захопили пасовища, засіяли й поділили землю, залишивши поміщикові лише 20 десятин» [22, 292].

16 квітня 1917 р. у «Вестнике Временного правительства» князь Г. Львов писав: «Останні дні до Тимчасового уряду надходять численні телеграми й особисті заяви про самовільні дії окремих сільських общин і волосних комітетів, які позбавляють землевласників – як великих, так і дрібних – можливості виконувати свій обов'язок перед державою – засіювати землю» [29, 49]. Із наведеного вище зрозуміло, що уряд не просто був незадоволений селянськими виступами, а й засуджував дії селян.

Селяни відбирали в поміщиків не тільки орні землі, а й пасовиська, випасали свою худобу на поміщицьких пасовиськах, вирубували поміщицький і державний ліс [30, 2]. У Курській, Орловській губерніях вони забороняли поміщикам вирубувати ліс. Курська, Орловська, Рязанська, Тульська, Тамбовська і Воронежська губернії ввійшли в історію Росії 1917 р. як епіцентр селянського руху. У поміщиків цих губерній перебувало більше як *j* від усіх найкращих земель держави. Селяни писали: «На кращих, зручніших містах міцно звили свої гнізда-маєтки дворяни-поміщики. Між селами розташувалися, щоб зручніше було прижимати мужика. І виходило так: куди мужик не ткнись, скрізь панська земля» [30]. Зауважимо, що,

окрім, Рязанської й Тамбовської губерній, радикальністю селянства щодо поміщиків вирізнялася Тульська. Однак, незважаючи на радикальність селянських виступів, право визначення розміру орендної плати залишалося за поміщиками [31, 164].

Селяни виступали за зниження орендної плати. Вони відмовлялися платити високу оренту. Це завдало удару по господарствах поміщиків. Залишившись без доходів від орендного фонду, поміщики не змогли виплачувати відсотки банкам. Часто виступи селян зводилися до захоплення земель орендного фонду [32]. Під тиском населення деякі землевласники навіть зменшили суму орендної платні. Наприклад, у кінці березня 1917 р. у Раненбурзькому повіті Рязанської губернії зменшено орендну плату на приватновласницькі землі до 10 крб. за десятину. Для кращого розуміння становища зазначимо, що в 1916 р. орендна плата в Рязанській губернії становила 26 крб. за десятину. Уважаємо, що виступи селян були результативними. Як засвідчує наведений вище приклад, орендну плату за землю зменшено у 2,6 рази. Беручи до уваги скрутне соціально-економічне становище селян, такі поступки позитивно позначилися на бюджеті селянських господарств [32].

Весна 1917 р. закінчилася травневими виступами селянства, які лідер соціалістів-революціонерів С. Маслов уважав абсолютно вмотивованими, якщо брати до уваги скрутне аграрне становище, у якому опинилося селянство. Усі думки щодо цього питання він висловив в одному з номерів часопису партії соціалістів-революціонерів «Земля и воля». С. Маслов говорив про триєдність проблем селянства: рента, податок і торговий прибуток. Ренту селянство виплачувало поміщику чи великому землевласнику, орентуючи землю, податки – державі, а торговий прибуток – торговцю, коли продає йому продукти своєї праці [33, 1]. На його думку, потреба в землі перед селянством постала так гостро, що призвела до селянських виступів: «Коли малоземелля досягає такої гостроти, що це виявляється в нас у деяких місцевостях, положення сільського господарства стає надзвичайно важким і нездатним задовольняти потреби селянської сім'ї» [33, 1]. Селянські виступи не викликали здивування С. Маслова: «Землероб, який працює, перебуває в кабалі, він заледве отримує найнеобхідніше й про покращення господарства не може бути й мови» [33, 1]. Вихід із цієї ситуації, як і припинення селянських виступів, лідер соціалістів-революціонерів убачав у наділенні селян землею.

1 травня 1917 р. міністр землеробства А. Шингарьов укотре звернувся до селянства із закликом не порушувати земельних прав поміщиків і дочекатися Установчих зборів. «Абсолютно недопустимо чинити хоч би які утиски сусідам-громадянам – землеробам і хutorянам, заважати їм засівати поля, відбирати в них робітників, інвентар, худобу, насіння», – ішлося у зверненні [34, 38]. Міністр землеробства наголосив, що за самовільне захоплення на селян чекають покарання.

7 травня 1917 р. до уряду надійшли відомості про селянські виступи в Бессарабії. Згідно з даними, такі виступи набрали загрозливого характеру [35, 4]. Підпали маєтків, самовільне захоплення земель та бійки стали нормальним явищем для селянських виступів [36]. 18 травня 1917 р. із Казанської губернії телеграмою повідомляли таке: «Аграрні виступи, що виникли 22 квітня 1917 р. у губернії, тривають; у деяких

містах безправні дії селян набувають характеру серйозного перерозподілу земельних цінностей» [9, 28]. Селянські виступи в Казанській губернії розпочалися ще на початку березня 1917 р. Тут можна говорити про тривалий характер селянських виступів. У травні 1917 р. захоплення маєтків відбулося в Пермській, Пензенській, Саранській, Самарській та інших губерніях [22, 299].

До кінця травня 1917 р. інформація про вибухи селянських повстань надходила із Саратовської, Тульської, Псковської, Рязанської, Нижегородської, Пензенської, Бессарабської, Сибірської та інших губерній [29, 50]. Землевласники Саратовської губернії повідомляли, що переживають важкі часи. Місцеві комітети ухвалювали, на думку великих землевласників, незаконні постанови про захоплення землі. Із Тульської губернії повідомляли, що ворожнеча між селянами й поміщиками зростає з кожним днем. У Рязанській губернії селяни були ще радикальнішими. Поміщики скаржилися уряду, що їх позбавляли приватної власності не тільки на нерухоме майно, а й на рухоме.

Отже, селянські бунти набули радикального й жорстокого характеру. У такий спосіб ми можемо говорити не лише про зміну кількісних показників, а й про якісну трансформацію селянської активності. Фактично на авансцені російської історії 1917 р. опинилося селянство. Воно заявило про себе як про активного учасника революційних подій. Революція в Росії набиравала виразних ознак селянського характеру. «Тепер під час зустрічі з поміщиком селяни шапки не знімають. Селяни не кажуть: «Заради Бога, Іване Петровичу, сім'я помирає з голоду, дайте півдесятини». Тепер селяни говорять: «Ви скільки можете обробити за Вашими розрахункам, приймаючи до уваги кількість сім'ї? Ми Вам пропонуємо прийти на наше зібрання і розподілити всю цю землю, що перебуває у Вас як власність» [37, 47].

Найбільша кількість селянських захоплень поміщицьких земель припала на квітень – травень 1917 р., тобто на час посівних робіт. Із кожним місяцем розширювалася географія селянських повстань [38]. За офіційними даними, у квітні 1917 р. із 481 повіту Європейської Росії відбулися селянські повстання в 174 повітах (36%), у травні в цих же губерніях і повітах 236 (49%) [39, 21]. Дослідження по Воронежській, Володимирівській, Казанській, Нижегородській, Рязанській губерніях, у складі яких було 68 повітів, засвідчують, що в них відбулися селянські виступи в березні 1917 р. у 35 (53%) повітах, у квітні 1917 р. – 53 (78%), у травні – 61 (89%) [39, 21].

Отже, селянські виступи в березні – травні 1917 р. були позначені двома тенденціями. Перша – розширення географії виступів, друга – радикалізація їхнього характеру.

На червень – липень 1917 р. припадає нова хвиля селянських виступів. Порівняно із весною 1917 р. вони були краще організовані та охопили більшу територію. Наприклад, у Курській губернії селянські виступи на кінець липня 1917 р. охопили 15 повітів, порівняно з 1 у березні 1917 р. [4, 38]; в Орловській губернії всі повіти до кінця липня 1917 р. були охоплені полум'ям селянських виступів [4, 46]; у Тульській губернії – 12, порівняно з 1 у березні 1917 р. [4, 57]; у Тамбовській – 12, порівняно з 3 в березні 1917 р. [4, 68]; у Воронежській – 11, порівняно з 1 у березні 1917 р. [4, 78]. Гасло селянства залишилося

таким же, що й весною 1917 р.: «Землі й волі!» Підтвердження цього знаходимо в архівних матеріалах: «Вся земля повинна належати народу», «Всі землі поміщиків повинні без викупу перейти до селян» [40].

Форми селянського бунту набрали радикальнішого характеру. Захоплення земель, лісів, орендні рухи, контроль над працею військовополонених стають усе менш поширеними формами селянських виступів, дедалі частіше селянство вдається до погромів поміщицьких маєтків [34]. На нашу думку, посилення селянського руху влітку 1917 р. є цілком закономірним. По-перше, селяни чекали негайних аграрних змін, а їх не було; по-друге, законопроекти Тимчасового уряду були незрозумілими селянству, оскільки передбачали проведення підготовчих заходів.

Затягування з розв'язанням аграрного питання другим коаліційним правлінням Тимчасового уряду загострювало ситуацію на селі [41, 57]. Восени 1917 р. російськими губерніями прокотилася чергова хвиля селянських бунтів. Вони, як і навесні, поряд із масовістю та жорстокістю вирізнялися локальністю та неоднорідністю. Восени 1917 р. однією з губерній, де селянські виступи набули найбільшого розмаху, була Тамбовська [42]. Селяни погоджувалися тільки з тими законопроектами Тимчасового уряду, які розуміли і які хотіли розуміти [43, 237–242]. Поодинокі селянські виступи переростали в масові та набирали радикального характеру. Вони супроводжувалися побиттям поміщиків, дрібних земельних власників [44]. У вересні 1917 р. зареєстровано 89 випадків погрому маєтків [43, 237–242; 45].

Висновки. Аграрне питання, що набуло актуального значення ще в 1902–1907 рр., загострилося з падінням монархії та приходом до влади Тимчасового уряду. Позиція уряду стосовно розв'язання аграрного питання, погіршення соціально-економічного становища селян спричинила розгортання в березні 1917 р. чергового етапу селянської революції. Її епіцентром стали Курська, Орловська, Рязанська, Тульська, Тамбовська і Воронежська губернії. Селянський бунт набув радикального й масового характеру. Його лейтмотивом стало гасло: «Землі й волі!».

Список використаної літератури та джерел

1. Архив новейшей истории России. Т. IX : Журналы заседаний Временного правительства: Март – октябрь 1917 года : в 4 т. / отв. ред. Б. Ф. Додонов ; сост. Е. Д. Грынько. – Серия «Публикации». – М. : «Российская политическая энциклопедия», 2004. – Т. 3. Июль – август 1917 года. – 416 с.
2. Булдаков В. У истоков советской истории: Путь к Октябрю / В. Булдаков // Вопросы истории. – 1989. – № 10. – С. 63–82.
3. Харитонов В. Февральская революция в России (попытка многомерного подхода) / В. Харитонов // Вопросы истории. – 1993. – № 11–12. – С. 18–26.
4. Ирицкий И. 1917 год в деревни / И. Ирицкий. – М. ; Л. : Госуд. изд-во, 1929. – 360 с.
5. Церетели И. Воспоминания о февральской революции : в 2 кн. / И. Церетели. – Париж : Mouton, 1963. – Кн. 1. – 492 с.
6. Куреньшов А. Всероссийский крестьянский союз. 1905–1930. Мифы и реальность / А. Куреньшов. – М. : АИРО – XX ; СПб. : Д. Буланин, 2004. – 333 с.
7. Герасименко О. Селянський рух на Лівобережній Україні (1900 – лютий 1917 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Герасименко Олена

Володимирівна ; Чернігівський держ. ін-т економіки і управління. – Чернігів, 2007. – 285 с.

8. Ананьич Б. От самодержавия к советской власти / Б. Ананьич // Вестник Российской Академии наук. – 1997. – № 2. – Т. 67. – С. 136–140.
9. Советское крестьянство. Краткий очерк истории (1917–1970) / под. ред. В. П. Данилова. – М. : Политиздат, 1973. – 592 с.
10. Вопросы истории СССР XIX–XX вв. / отв. ред. Н. Н. Степанов, Г. М. Дойч, Ю. В. Котухов и др. – Ленинград : Финанси и статистика, 1971. – 238 с.
11. Хеймсон Л. Об истоках революции / Л. Хеймсон // Отечественная история. – 1993. – № 6. – С. 3–14.
12. Маслов С. Земельный вопрос / С. Маслов // Земля и воля. – 1917. – № 4. – С. 1–2.
13. Потапова Л. Аграрная политика Временного правительства : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / Л. Потапова. – М., 1972. – 22 с.
14. Евдошенко И. Законодательная деятельность Временного правительства в России (февраль–октябрь 1917 г.) / И. Евдошенко. – Ижевск : Ижевский фил. ГОУ ВПО «Нижегородская акад. МВД Российской Федерации», 2010. – 211 с.
15. Рогожина Н. Аграрный кризис в российской деревне начала XX века / Н. Рогожина // Вопросы истории. – 2004. – № 7. – С. 10–22.
16. Булдаков В. Смотреть на революцию открытыми глазами / В. Булдаков // Октябрь 1917 г.: Смысл и значение : Материалы «круглого стола» в Горбачев-фонде 30 октября 1997 г. – М. : Апрель-95, 1998. – С. 6.
17. Минц И. История Великого Октября : в 3 т. / И. Минц. – М. : Наука, 1968. – Т. 1. – 930 с.
18. Першин П. Нариси аграрної революції в Росії / П. Першин. – К. : АН УРСР, 1959. – 420 с.
19. Черников Д. Экономика Страны Советов, 1917–1987 гг. / Д. Черников. – М. : Знание, 1987. – 64 с.
20. Чернов В. Рождение революционной России / В. Чернов. – Париж–Прага–Нью-Йорк : Юбилейный комитет по изданию трудов В. М. Чернова, 1934. – 446 с.
21. Суханов Н. К вопросу об эволюции сельского хозяйства / Н. Суханов. – М. : Новая деревня, 1924. – 262 с.
22. Першин П. Аграрная революция в России : ист.-экон. исследование : в 2 кн. / П. Першин. – М. : Наука, 1966. – Кн. 1. : От реформы к революции. – 490 с.
23. Чащин В. Теория советского хозяйства и основы экономической политики СССР / В. Чащин. – Л. : Кубуч, 1930. – 100 с.
24. Аграрное движение в 1917 году по документам Главного земельного комитета // Красный архив. – 1926. – № 1 (14) – С. 182–226.
25. Организация крестьян // Правда. – 1917. – № 43. – С. 4.
26. Рогожникова Н. Аграрная политика Временного правительства и борьба крестьян за землю / Н. Рогожникова // Вестник Волжского университета. – Серия: История. – Тольятти, 2003. – Вып. 5. – С. 18–27.
27. Минц И. История Великого Октября : в 3 т. / И. Минц. – М. : Наука, 1968. – Т. 2. – 1144 с.
28. Кравчук Н. Массовое крестьянское движение в России накануне Октября / Н. Кравчук. – М. : Мысль, 1971. – 278 с.
29. Милютин В. История экономического развития СССР (1917–1927) / И. Милютин. – М. ; Л. : Гос. изд., 1928. – 417 с.
30. Земельные отношения // Земля и воля. – 1917. – № 86. – С. 1–2.
31. Лозинский З. Экономическая политика Временного правительства / З. Лозинский. – Л. : Прибой, 1929. – 245 с.
32. Малявский А. Крестьянское движение в России в 1917 г., март–октябрь / А. Малявский. – М. : Наука, 1981. – 400 с.
33. Маслов С. Борьба за землю / С. Маслов // Земля и воля. – 1917. – № 34. – С. 1.

34. Осипова Т. Классовая борьба в деревне в период подготовки и проведения Великой Октябрьской социальной революции / Т. Осипова. – М. : Наука, 1974. – 351 с.

35. Аграрное движение в Бессарабии // Вестник Временного правительства. – 1917. – 7 мая. – С. 4.

36. Тудалмин С. Русские крестьяне и власть в канун 1917 года / С. Тудалмин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fondiv.ru/articles/3/311/>.

37. Исторические записки 1968 / Л. Г. Бескровный, М. Г. Брагин и др. – М. : Наука, 1968. – 298 с.

38. Иоффе Г. Почему Февраль? почему Октябрь? // Октябрь 1917 г.: величайшие события века или социальная катастрофа? : сборник / под ред. П. В. Волобуева. – М. : Политиздат, 1991. – С. 95–112.

39. Октябрь и советское крестьянство, 1917–1927 гг. / ред. И. И. Волков. – М. : Наука, 1977. – 295 с.

40. ДАРФ, ф. 6815. Редакция и контора газеты «Вестник Временного правительства», оп. 1, д. 1. Вестник Временного правительства» газеты № 15 (61), 4 л.

41. Архипов И. Общественная психология петроградского обывателя в 1917 году / И. Архипов // Вопросы истории. – 1994. – № 7. – С. 49–58.

42. Погорелый Д. Земельные комитеты Тамбовской губернии 1917–1918 гг. : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / Д. Погорелый ; Тамбовский государственный ун-т имени Г. Р. Державина. – Тамбов, 2002.

43. Политическая история России XX века. К 80-летию профессора Виталия Ивановича Старцева : сб. науч. трудов. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2011. – С. 237–242.

44. История Тамбовского края: век XX-й : учеб. пособие / под ред. А. А. Слезина. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. – 92 с.

45. ДАРФ, ф. 1778. Канцелярия Министра-председателя Временного правительства, оп. 1, д. 356. Письмо о зверской расправе с крестьянами в Акромовской волости Козмодемьянского уезда Казанской губернии, присланное солдатами действующей армии на расследование, 1 л.

References

1. Archive Russia's recent history (2004). In B. F. Dodonov (in Russ.)

2. Buldakov, V. (1989). At the root of Soviet history: Way to October (Questions of history), 10, 63–82 (in Russ.)

3. Kharitonov, V. (1993). The February Revolution in Russia (attempt multidimensional campaign) (Questions of history), 11–12, 18–26 (in Russ.)

4. Igrickii, I. (1929). ... 1917 in the village, M. ; L : Gosud. Publishing House (in Russ.)

5. Tsereteli, I. (1963). Memories of the February Revolution, Paris : Mouton, 1 (in Russ.)

6. Kurenyshev, A. (2004). Russian Peasant Union. 1905–1930. Myths and Reality, M. : AIRO – XX ; SPb. : D. Bulanin (in Russ.)

7. Gerasimenko, A. (2007). Peasant movement in Left-Bank Ukraine (1900 - February 1917), Chernihiv (in Ukr.)

8. Anan'ich, B. (1997). From autocrat to the Soviet power (Herald of the Russian Academy of Sciences), 2, 67, 136–140 (in Russ.)

9. The Soviet peasantry. A Short History (1917–1970) (1973). In V. P. Danilov, M. : Politizdat (in Russ.)

10. Questions of history of the USSR of the XIX-XX centuries (1971). In N. N. Stepanov, Leningrad : Finance and Statistics (in Russ.)

11. Heymson, L. (1993). On the origins of the revolution, 6, 3–14 (in Russ.)

12. Maslov, S. (1917). The land issue (Land and Freedom), 4, 1–2 (in Russ.)

13. Potapova, L. (1972). The agrarian policy of the Provisional Government [Extended abstract of candidate's thesis], M. (in Russ.)

14. Evdoshenko, I. (2010). The legislative activity of the Provisional Government in Russia (February to October 1917), Izhevsk : Izhevsk fil. GOU VPO «Nizhegorodskaya Acad. Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation» (in Russ.)

15. Rogalina, N. (2004). The agrarian crisis in the Russian village of the early twentieth century (Questions of history), 7, 10–22 (in Russ.)

16. Buldakov, B. (1998). Look at his eyes open revolution (October 1917: The meaning and significance: The materials of the "round table" in the Gorbachev Foundation October 30 1997), M : April 95,6. (in Russ.)

17. Mintz, I. (1968). The history of the Great October Revolution, M. : The science, 1 (in Russ.)

18. Pershin, P. (1959). Essays agrarian revolution in Russia, K. : AN USSR (in Ukr.)

19. Chernikov D. (1987). Economy of the Soviet Union, 1917–1987, M. : Knowledge (in Russ.)

20. Chernov, V. (1934). The birth of revolutionary Russia, Paris-Prague-New York : Jubilee Committee for the publication of works V. M. Chernova (in Russ.)

21. Sukhanov, N. (1924). On the evolution of agriculture, M. : Nova village (in Russ.)

22. Pershin, P. (1966). The agrarian revolution in Russia: Faculty of History and ehkon. Study, M. : The science, 2 (in Russ.)

23. Chashchin, V. (1930). The theory of the Soviet economy and the basis of the economic policy of the USSR, L. : Kubuchi (in Russ.)

24. The agrarian movement in 1917, according to the documents of the Main Land Committee (1926) (Red archives), 1 (14), C. 182–226 (in Russ.)

25. The farmers (1917). (True), 43, 4 (in Russ.)

26. Rogozhnikova, N. (2003). The agrarian policy of the Provisional Government and the struggle of the peasants for land (Bulletin of the Volga University. Series: History, Tolyatti, 5, 18–27 (in Russ.)

27. Mintz, I. (1968). The history of the Great October Revolution, M. : The science, 2 (in Russ.)

28. Kravchuk, N. (1971). Mass peasant movement in Russia on the eve of October, M : Think (in Russ.)

29. Milutin, B. (1928). The history of economic development of the USSR (1917–1927), M. ; L. : Gos. Ed (in Russ.)

30. Land relations (1917). (Land and Freedom), 866 1–2 (in Russ.)

31. Lozynskyy, Z. (1929). Economic politics Provisional Government, L : Surf (in Ukr.)

32. Mal'yavsky, A. (1981). The peasant movement in Russia in 1917, March-October, M : The science (in Russ.)

33. Maslov, S. (1917). The struggle for land (Land and Freedom), 34, 1 (in Russ.)

34. Osipova, T. (1974). The class struggle in the countryside during the period of preparation and holding of the Great October Social Revolution, M. : The science (in Russ.)

35. The agrarian movement in Bessarabia (1917) (Bulletin of the Provisional Government), 7, 4 (in Russ.)

36. Tatalmin, S. Russian peasants and power on the eve of 1917 from <http://fondiv.ru/articles/3/311/> (in Russ.)

37. Historical Notes 1968 (1968). In L. G. Beskrovny, M : The science (in Russ.)

38. Ioffe, G. (1991). Why February? Why October? (October 1917 g. : greatest sobitiya century or social disaster? In P. V. Volobuev), M : Politizdat (in Russ.)

39. October and the Soviet peasantry, 1917–1927. (1977). In I. I. Volkov, M. : The science (in Russ.)

40. DARE F. 6815. Op.1. D. 1.

41. Arkhipov, I. (1994). Social psychology petrogradskogo obivatelya 1917 (Questions of history), 7, 49–58 (in Russ.)

42. Pogorelyi, D. (2002). Land Committees of the Tambov province in 1917–1918 [Extended abstract of candidate's thesis] from <http://tambov-1917-1918.blogspot.com/2008/07/4.htmlhttp://www.tambovdm.ru/abstracts.php?id=pogorelyi> (in Russ.)

43. The political history of Russia of XX century. On the 80th anniversary of Professor Vitaly Startseva (2011), SPb. : Publishing house RGPU. Herzen (in Russ.)

44. *The history of the Tambov region: XX-th century (2006). In A. A. Slezin, Tambov : Publishing House of the Thumb. state. tehn. Univ (in Russ.)*
45. DARF. F. 1778. Op.1. D. 356.

Y. Kyryliuk, Y. Pasichna

SOCIAL AND POLITICAL ACTIVITY OF THE POST-IMPERIAL PEASANTRY RUSSIA (MARCH–OCTOBER 1917)

During the period from March to October 1917, the whole system of government was experiencing a deep domestic crisis, which was intensified by the unresolved economic contradictions, which were aggravated in time. The article reveals the problem of the agrarian situation of the post-imperial peasantry Russia during March–October 1917. The author highlights the reasons, course and features of the peasant uprisings during March–October 1917.

The author aims to study social and political activity of the post-imperial peasantry in March – October 1917.

With the coming to power of the Provisional government, there was an active social and political activity of the peasantry. The land shortage, inventory shortage, high rental prices, performance of heavy duties in favor of the landowners, the payment of the landowner and the state natural and lease obligations, the lack of workforce is not a complete list of the causes of peasant uprisings in the spring of 1917. The uprisings of the peasantry had already begun from the first days of the reign of the Provisional government and they acquired frequent, but a single character on 15 March 1917. Until the end of spring 1917, peasant uprisings had acquired a radical character. Until the end of July 1917, the territory of distribution of peasant uprisings was widened and forms of struggle become more radical. The end of August and beginning of September 1917 can be described as a period of calm. But at the end of September 1917, there was a new wave of peasant uprisings.

With the fall of the monarchy in Russia, the next wave of Peasant revolution was unfolding. This is confirmed by the quantitative (increase of peasant uprisings in number) as well as qualitative (changes of uprisings and ideologies in nature) parameters of social and political activity of the peasantry in Russia in 1917. The peasants demanded the government to legitimize their actions, even while seizing the landowners' estates. They demanded laws prohibiting land treaties, illegal deforestation, as well as settlement of rent relations.

The problem was that the Provisional government could not fulfill the main peasant demands. However, in most cases, farmers demanded not concessions, but the immediate transfer of landowners' estates to the peasants.

Key words: the agrarian policy, the Provisional Government, peasant revolution

УДК 930.1(470+571) Покровський: 323.272–058.232.6

I. А. Фареній

доктор історичних наук, професор, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

КОНЦЕПЦІЯ «СЕЛЯНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ» У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ МИХАЙЛА ПОКРОВСЬКОГО

У статті порушено тему формування концепції селянської революції і розкриває її зміст в інтерпретації Михайла Покровського.

Соціальною основою селянської революції, з точки зору вченого, виступала своєрідність капіталістичної трансформації аграрного сектора економіки у східнослов'янських народів, яка можлива лише на базі селянського господарювання. Поміщицько-самодержавний лад не сприяв цьому, що зумовило цикл селянських революцій, який розпочався в XVI ст. і продовжився в наступні епохи. На початок XX ст. припав черговий етап селянської революції, яка в 1917 р. вирішила аграрне питання на користь селянства. Результати цієї революції зумовили проведення в 20-х рр. XX ст. економічної політики в його інтересах. М. Покровський вважав, що майбутнє радянської влади та будівництва соціалізму в СРСР залежало від урахування наслідків селянської революції 1917 р.

Забуття концепції селянської революції в історіографії відбулося внаслідок репресій проти наукової школи М. Покровського в 1930-х рр.

Ключові слова: селянство, селянська революція, аграрна революція, В. Данилов, М. Покровський.

Постановка проблеми та аналіз досліджень і публікацій. Останні десятиріччя в розвитку гуманітарних наук ознаменувалися переосмисленням широкого кола суспільних проблем, серед яких одне з центральних місць посідають революційні події початку XX ст. У спектрі концептуальних поглядів на них – концепція селянської революції 1902-1922 років російського історика В. Данилова [1-3 та ін.], що пропонує принципово новий погляд на політичну поведінку селянських мас на початку XX ст. Останні в концепції вченого виступають як цілком самостійна, ніким не контрольована і не керована, але цілком дієздатна революційна сила. Однак, виразна новизна пропонованої вченим концепції для сучасного стану історіографії об'єктивно вказує, що в неї не може не бути попередників. Адже малоімовірно, що селянська революція, яка відбулася на початку XX ст., стала видимою лише через сотню років. Тому концепція селянської революції не може обмежуватися лише поглядами В. Данилова. Існує потреба в обстеженні наукової літератури минулого на предмет її бачення проблем селянської революційності. Цьому підпорядкована мета статті, яка, щоправда, стосується лише одного із поглядів на політичну активність селянства, однак останній належить відомому і авторитетному історичному і державному діячеві 1920-х років.

Виклад основного матеріалу. Реальність селянської революції у перші пореволюційні роки, дійсно, ніхто не приховував. У ті часи вона цілком відверто крокувала в суспільній думці і навіть не сподівалася на перетворення в таємницю гуманітарного знання. Інакше і бути не могло, адже